

2. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки. Указ Президента України від 3 грудня 1999 року // Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. Друге доп. видання / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 660.

3. Адукова А.Н. Развитие личных подсобных хозяйств в условиях многоукладной экономики: Автореф. дис. канд. экон. наук / Всерос. НИИ экономики, труда и упр. в сел. хоз-ве. – М.: – 1998. – 25 с.

4. Брытков М. Хозяйства населения: проблемы и тенденции развития // АПК: экономика, управление. – 1998. – № 9. – С.50 – 53.

5. Обычайко Е.О. развитии индивидуального сектора сельского хозяйства // Вопросы статистики. – 1998. – № 10. – С.67 – 72.

6. Пацюрковский В.В., Пацюрковская В.В. и др. Проблемы села. В кн. Россия 2000. Социально-демографическая ситуация. – М.: ИСЭПН РАН, – 2001. – С. 249 – 273.

7. Ошценко О.М. Порівняльна оцінка продуктивності господарств населення // Рукопис. – 18 с.

8. Закон України “Про господарські товариства” // Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. Друге доп. видання / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 660.

9. Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” // Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. Друге доп. видання / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 660.

10. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство»” // Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. Друге доп. видання / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 660.

It is carried out the analysis of modern situation of development of multistructure in agriculture. The conceptual structure of rural complication is based. The periods of modern multistructure are worked out.

Романюк М. Д.

ЗОВНІШНІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ: НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ТА РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

У статті висвітлюється сучасні тенденції та регіональні особливості зовнішніх трудових міграційних переміщень населення України. Детально аналізуються обсяги, спрямованість, кількісні і якісні характеристики імміграції та еміграції. Обґрунтовуються шляхи і методи регулювання зовнішніх міграційних процесів в контексті реформування економіки.

Вплив міграційних компонентів на розвиток та стабільність громадянського суспільства в Україні наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття, як і протягом всього часу набуття нею статусу незалежної держави, був і залишається досить вагомим. Нині особливо важливим є те, що і в найближчій перспективі їх вплив значно посилиться. Аналіз та врахування сучасних міграційних тенденцій у нашій державі в контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторі розглядається як один із важливих чинників формування власної національної політики.

Як відомо, не маючи своєї державності

Україна досить тривалий історичний період перебувала у складі колишнього СРСР, а тому була відірвана від загальноєвропейських і міжнародних правових норм та організаційних форм державного регулювання міграційним рухом населення в країні. Виходячи із географічного розташування у центрі Європи та перебуваючи внаслідок свого геополітичного становища на перехресті різноманітних легальних і нелегальних міграційних потоків, наша країна відчула гостру потребу у вивченні світового досвіду регулювання як внутрішніх, так і зовнішніх міграційних процесів.

Трансформація суспільно-економічних відносин в Україні, її входження до ринкового середовища значно сприяла нашій міжнародній економічній та політичній співпраці. Реальністю стала також інтеграція України до Європейського та світового економічного співтовариства. Реалізація цього забезпечується шляхом відкритості економічної системи, високої міграційної мобільності населення регіонів країни, досконалістю правової бази щодо міждержав-

них міграцій населення та їхнього врегулювання.

Методологія як дослідження, так і регулювання міграційного руху населення за нинішніх умов передбачає комплексний підхід до аналізу природи міграційного буття у всій його сукупності і тих економічних, соціальних, правових та інших умов, що притаманні саме цьому періоду, його причин та суб'єктів міграційних процесів, методів регулювання міграцій. Теорія міграції й управління нею дає нам розуміння міграції як специфічного способу буття, функціонування та розвитку детермінант і механізмів міграційної сфери, видів міграційних потреб та інтересів, особливостей їх формування та задоволення.

Зовнішні міграції – це такі переміщення населення через міжнародний кордон, які в своїй основі мають зміну місця проживання (як постійне, так і тимчасове). Міграції зовнішні ще часто називають міжнародними або міждержавними переселеннями населення, тобто його в'їзді чи виїзді за межі кордонів країни (національної території) з метою облаштування на постійне проживання або тимчасове (середньострокове, короткострокове, сезонне) працевлаштування. Щодо значення міждержавних міграцій, то Е.М. Лібанова справедливо зазначає, що “вплив зовнішньої міграції на соціально-економічний розвиток здійснюється передусім через зміну пропозицій робочої сили на ринках праці як в кількісних, так і якісних параметрах, а також зміни чисельності і структури населення, зокрема його непрацездатної частини, і пов'язані з цим коливання рівня демоекономічного навантаження, попиту населення на ті чи інші товари та послуги» [1, 76]. Міждержавна міграція сприяє формуванню загального соціального середовища, вона також відбивається на етнічному складі населення окремих регіонів України (повернення в місця історичного проживання депортованих народів, зокрема кримських татар у Крим, еміграція значної чисельності населення єврейської національності з великих і найбільших міст України до Ізраїлю, в США та ін.).

Нинішнім зовнішнім міграціям населення (імміграції, еміграції) та тимчасовим трудовим закордонним поїздкам українських громадян притаманні новітні тенденції та

особливості. Характерною особливістю нинішнього міграційного буття в Україні є тенденція до збільшення обсягів міждержавних міграційних переміщень населення.

Напередодні та в роки розпаду СРСР (1989-1991 рр.), а також у перші роки державності України (1992-1993 рр.) в Україну із Росії, Казахстану, Узбекистану та інших країн СНД прибуло 2,4 млн. осіб, більшість з яких були представниками та нащадками депортованих народів, а також осіб, що були репресованими, розкуркуленими та політичними в'язнями. Цей період міграційного буття окремі дослідники вважають імміграційним “бумом” в Україну [2, 72]. За 1991-1993 рр. чисельність населення України завдяки міграційному притоку і передусім із країн СНД збільшилась на 566,1 тис. осіб (кількість прибулих за ці роки становила 1 млн. 270,6 тис. осіб, а вибулих – 704,5 тис. осіб). А всього протягом восьми років (1991-1998 рр.) в Україну із країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя прибуло 2 млн. 34,2 тис. осіб, а вибуло 2 млн. 51,5 тис. осіб і сальдо міждержавної міграції за роки державної незалежності вже набуло від'ємного значення та склало – 17,3 тис. осіб.

Щодо відмінностей в обсягах та спрямованості потоків міждержавної міграції, то у цьому зв'язку слід зазначити, що якщо за період 1991-1998 рр. (див. табл. 1) з країн СНД (Росії, Узбекистану, Казахстану, Білорусії, Молдови та інших) в Україну прибула велика кількість мігрантів (1,9 млн. осіб), а вибула значно менша (1,6 млн. осіб) при позитивному сальдо міграції майже 300 тис. осіб (293,2 тис. осіб), відношенню до країн далекого зарубіжжя, тенденції стосовно еміграційних потоків зовсім протилежні. За вказаний період (1991-1998 рр.) з України в країни Західної Європи, Америки, Азії (Німеччину, США, Канаду, Ізраїль та ін.) вибуло 443 тис. осіб, а прибуло лише 132,1 тис. осіб. Тобто за даний час з країнами далекого зарубіжжя у міждержавних міграційних переміщеннях населення склалось негативне міграційне сальдо обсягом – 310,6 тис. осіб.

Глибокі та постійні суспільні зміни на теренах колишнього Радянського Союзу супроводжувалися розширенням процесів переміщення населення через міжнародні кордони часто вимушено, внаслідок насильства та погроз. Ці міграційні переміщення охопили більш, ніж 9 млн. осіб, а за обсягами в Європі

Зовнішні міграції населення України у 1991-2002 рр., осіб

Роки	Іммігрувало			Емігрувало			Міграційне сальдо		
	Всього	в тому числі із:		Всього	в тому числі із:		Всього	в тому числі із:	
		країни СНД та Балтії	країни далекого зарубіжжя		країни СНД та Балтії	країни далекого зарубіжжя		країни СНД та Балтії	країни далекого зарубіжжя
1991	490597	443146	47451	310220	236633	73587	180377	206513	-26136
1992	538205	504577	33628	276151	222218	53933	262054	282359	-20305
1993	341492	322960	18532	293659	245694	47965	47833	77266	-29433
1994	187392	178043	9349	328325	269655	58670	-140933	-91612	-49321
1995	166551	159887	6664	256425	202367	54058	-89874	-42408	-47394
1996	129538	123754	5784	246724	193677	53047	-117186	-69923	-47263
1997	108559	102610	5949	190685	139010	51675	-82126	-36400	-45726
1998	71810	66752	5058	149286	99237	50049	-77476	-32485	-44991
2002	42473	35929	6544	76264	49429	26835	-33791	-13500	-20291

є найбільшими зовнішніми процесами з часів другої світової війни. Вони відрізняються від внутрішніх не тільки за формою, а й за змістом. Якщо мігрант залишає країну з соціально-економічних причин, то вірогідність його повернення в рідні краї досить висока. Слід враховувати на який час вибувають люди за кордон – їдуть вони на постійне проживання чи тимчасове.

До основних причин зовнішніх міграцій населення належать: 1) збройні конфлікти; 2) переслідування за етнічною ознакою; 3) порушення прав людини; 4) економічні труднощі; 5) екологічні катастрофи; 6) неспроможність урядів налагодити гідний рівень життя. До того ж значні зовнішні міграційні перетворення відбуваються на тлі поглиблення економічної та соціально-політичної кризи в країнах СНД. Одразу після розпаду СРСР ряд міжнародних політиків та спеціалістів прогнозували масові нерегульовані переміщення населення зі сходу на захід. Хоча очікуваних масових втеч та пересувань не сталося, однак з України й здебільшого з інших країн СНД (Казахстану, Узбекистану, Азербайжану, Грузії) значних обсягів набули переміщення етнічних росіян та російськомовних осіб до Росії. Так, зокрема, в 1997 р. згідно з даними Держкомстату Росії чисельність прибулих росіян до Російської Федерації з Казахстану становила 167,5 тис. осіб, з Узбекистану – 23,8 тис. осіб, з Таджикистану – 11,0 тис. осіб, з Туркменистану – 10,6 тис. осіб [3, 78].

У 1997 р. з України до Російської Федерації вибуло 138,2 тис. осіб, з яких росіян було 82,0 тис. осіб або 59,3 відсотка всіх вибулих з України до Росії, українці – 45,6 тис. осіб (33 відсотки вибулих). А всього у 1997 р. до Російської Федерації іммігрувало 79,2 тис. осіб української національності. Впадає у вічі та особливість, що багато українців прибуло до Росії з Казахстану (24,2 тис. чол.), чимало – з Молдови (2,2 тис. чол.), Узбекистану (1,7 тис. чол.). Щодо України то імміграція найбільших етнічних груп в Україну, а також еміграція з України окремих національностей протягом 1991-1998 рр. наводяться в таблицях 2 та 3.

Проблемою також є те, що потоки іммігрантів, які прибувають до України, не розподіляються рівномірно по всій території держави, а стихійно спрямовуються у прикордонні індустріальні регіони Донбасу, частково Придніпров'я, Слобожанщини та південні області. У державі не закріплена ні за одним міністерством чи відомством функція облаштування та адаптації мігрантів, що прибувають добровільно, не налагоджено збір інформації про освітній, професійний, фаховий потенціал іммігрантів, не розроблено програми щодо його використання на користь українського суспільства.

“Вузькими місцями” в міграційному бутті для нашої країни є також відсутність чіткого механізму в регулюванні зовнішніх міграційних процесів з боку держави. протидія

і боротьба з нелегальною міграцією, правове врегулювання інтенсивних потоків зовнішньої міграції, соціальний захист українських громадян, що працюють на тимчасових роботах за кордоном.

Аналіз засвідчує (див. табл. 2), що серед іммігрантів, які прибувають до України за національним складом, є дві домінуючі групи – українці та росіяни. За 1991-1998 рр. в Україну перебралися 889 тис. українців та 788,5 тис. росіян. Третьою групою за чисельністю іммігрантів є кримські татари, які активно протягом цього періоду поверталися до Криму – на свою історичну батьківщину з місць департації (Узбекистану, Казахстану, Російської Федерації).

Нині, наприклад, в Автономну Республіку Крим повернулися 260 тис. кримських татар, близько 20 тис. болгар, вірмен, греків та представників інших національностей, які зазнали депортації за національною ознакою.

Депортовані особи, які повернулися до України, перебувають у скрутному становищі. Тільки половина з них забезпечена житлом, 40 тис. – не працевлаштовані. Загальна вартість витрат, необхідних для реалізації заходів щодо повернення й облаштування депортованих осіб, становить майже 3 мільярди доларів США. Україна за 1991-1998 рр. змогла асигнувати на зазначені цілі лише близько 300 мільйонів доларів США [4, 42].

Щодо етнічної структури емігрантів (табл. 3), то тут домінують три основні групи тих, хто вибуває на постійне проживання до інших країн – це росіяни, українці та євреї.

За останні вісім років з України емігрувало 927,5 тис. росіян, 664,7 тис. українців, 197,7 тис. євреїв. Причому тенденція останніх років показує, що частка українців, які виїжджають з України, є вищою від інших етнічних груп, а причини еміграції визначають здебільшого соціально-економічні чинники

Таблиця 2

Імміграція в Україну найбільших етнічних груп протягом 1991-1998 рр.

№ п/п	Етнічна група	Кількість прибулих, чол.
1.	Українці	888947
2.	Росіяни	778511
3.	Кримські татари	119200
4.	Білоруси	36830
5.	Вірмени	35979
6.	Молдавани	35080
7.	Азербейджанці	15130
8.	Євреї	10604
9.	Грузини	8197
10.	Німці	7345

Таблиця 3

Розподіл емігрантів з України протягом 1991-1998 рр. за національністю

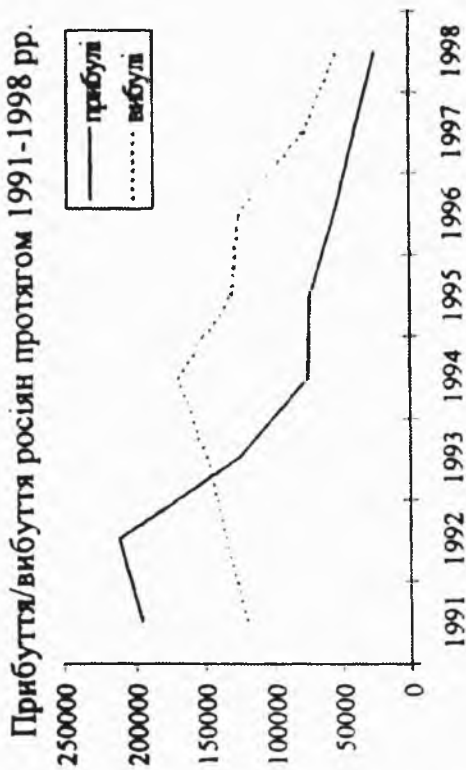
Ранг	Національність	Кількість вибулих, чол.
1.	Росіяни	927474
2.	Українці	664661
3.	Євреї	197658
4.	Білоруси	44679
5.	Молдавани	30861
6.	Кримські татари	20866
7.	Німці	18053
8.	Вірмени	12076
9.	Азербейджанці	11291
10.	Узбеки	5914

та мотиви. Так, у 1998 р. з України на постійне місце проживання до інших країн виїхало 54,5 тис. росіян і 55,8 тис. українців. Динаміка імміграції та еміграції (прибуття/

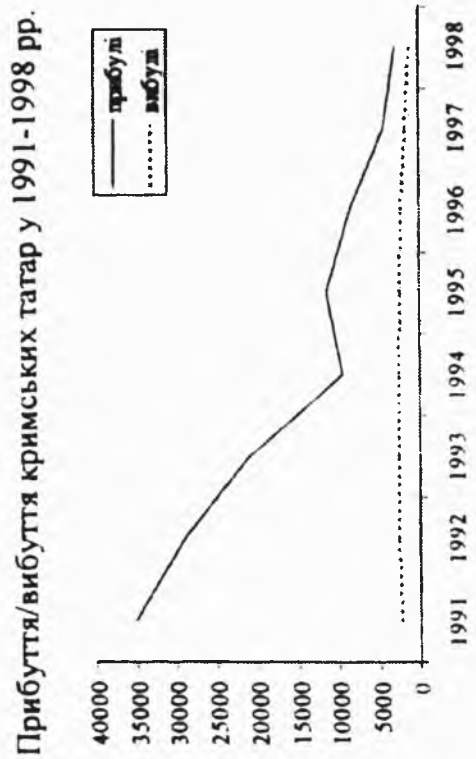
вибуття) найчисельніших етнічних груп (українців, росіян, євреїв та кримських татар) показана в діаграмах 1, 2, 3, 4.

З набуттям Україною державного сувере-

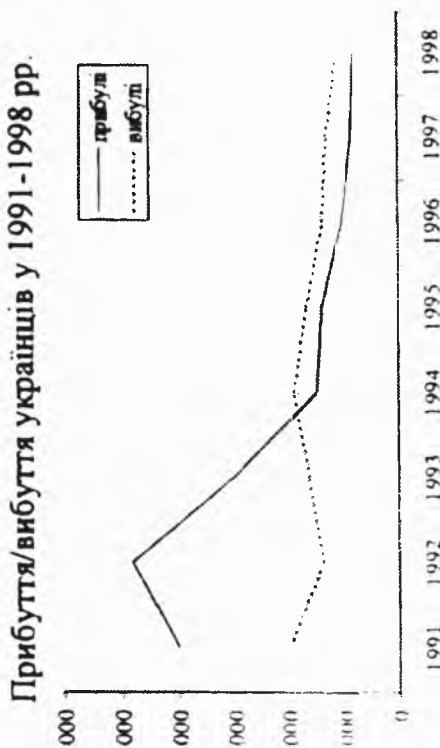
Діаграма 2

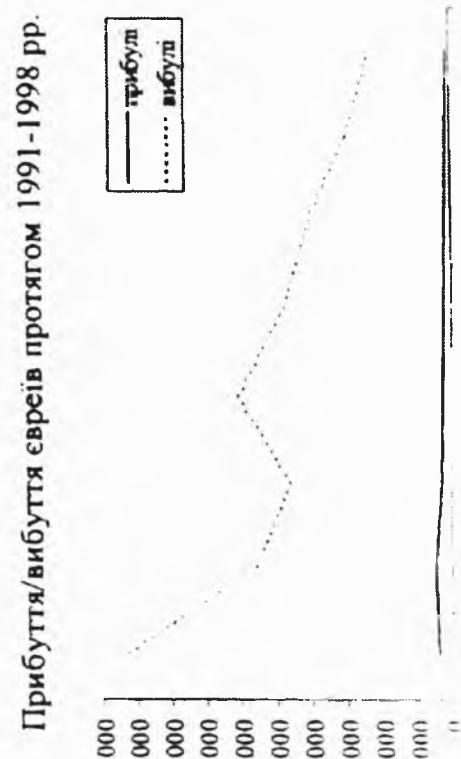
Діаграма 4

Діаграма 1

Діаграма 3

нітету у 1991 р. вона почала проводити деякі регулюючі заходи з метою захисту інтересів країни та співвітчизників-мігрантів у рамках міждержавних норм регулювання міграцій. Проте на початку 90-х років зовнішні міграційні потоки (імміграція, еміграція) як в Україну, так і з України до країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя характеризувалися самоплинністю і, по суті державою та її органами не регулювалися.

Відомо, що міграція як соціальний феномен та суспільне явище потребує регулювання з боку державних структур та економічних органів управління, бо інакше вона трансформується у саморегульовану, некеровану соціальну систему, яка призводить до негативних наслідків. Так, починаючи з 1994 р., в Україні склалося від'ємне сальдо зовнішньої міграції, за якого щорічно протягом останніх п'яти років з країни виїжджає в середньому на 101,5 тис.чол. більше, ніж в'їжджає. Це суттєво погіршує й ускладнює демографічну ситуацію в Україні не тільки у зв'язку з посиленням тенденцій щодо зменшення чисельності населення через депопуляцію (тобто переважання смертності над народжуваністю), але й ускладнює у контексті того, що погіршується вікова структура населення, оскільки з України емігрують переважно молоді люди репродуктивного віку. Крім того в міграційному обміні Україна віддає головним чином високоякісну робочу силу – працездатного віку, з високим рівнем освіти, з ґрунтовною професійною підготовкою, чималим стажем роботи на виробництві, а приймає з далекого зарубіжжя та країн СНД малокваліфікованих працівників, малоосвідчених жінок, які, як правило, не мають професійної підготовки. А для відтворення статусу спеціаліста з середньою спеціальною та вищою освітою необхідно 12-15 років.

Наприклад, за останні два роки (1997-1998 рр.) з України на проживання до інших країн світу вибуло 42819 осіб з вищою освітою, що становить 16,3 відсотка від числа всіх емігрантів. Серед них – 78 докторів та 229 кандидатів наук, з яких 41 доктор наук та 95 кандидатів наук виїхали до Російської Федерації, 15 докторів і 39 кандидатів наук переїхали до Німеччини, 7 докторів та 41 кандидат наук – до Ізраїлю, 10 докторів наук та 23 кандидата - до США. Основні причи-

ни відтоку “розумів” – економічна нестабільність, кращі можливості більш продуктивно використовувати і розвивати свої здібності та творчі обдаровання за кордоном, набагато ліпші матеріальні та побутові умови життя. Це пояснюється також тим, що висококваліфіковані спеціалісти мають більше шансів, вони є конкурентоспроможними на ринку праці, та й уряди багатьох розвинутих країн Західної Європи і Америки зацікавлені в таких фахівцях й охоче йдуть їм назустріч, пропонуючи статус громадянина та право проживання і отримання високооплачуваної роботи в даній країні.

Слід зазначити, що міграційні потоки між країнами мають відносно усталений характер. У більшості країн зовнішні міграції дуже рідко безпосередньо реагують на коливання національних ринків праці країн входу тимчасових трудових мігрантів, оскільки регулюються урядовими рішеннями та заходами міграційної політики держав, спрямованими перш за все на збалансування пропозиції робочої сили власного населення з наявними в країні робочими міграціями. Тобто міждержавний обмін населенням традиційно є найважливішим напрямом формування і розвитку транснаціональних ринків праці, напрямом інтенсивних зовнішніх трудових потоків, що створюються як відповідна реакція, по-перше, на незбалансованість потреби в робочій силі з її наявністю у власній країні, а по-друге – на диференціацію загальнодержавного та регіонального рівнів життя трудових індивідів, що є носіями висококваліфікованої робочої сили і потенційними зовнішніми трудовими мігрантами.

Отже, проблеми зовнішньої міграції у контексті загального соціально-економічного розвитку диференційовуються залежно від того, з якого боку вони розглядаються: з позиції країни-донора чи країни-реципієнта. Ось чому наслідком зовнішніх міграцій є, як правило, зростання загальної чисельності трудоактивного населення у країні-реципієнті і, відповідно, її скорочення у країні-донорі. Причому негативне міграційне сальдо переважно притаманне країнам та регіонам, де сукупна пропозиція робочої сили перевищує потребу в ній. За нинішніх умов реформування економічної системи в Україні, де має місце високий рівень незайня-

тості населення (1млн. 122 тис. незайнятих громадян України на 1.03.1999 р.) та значного структурного безробіття в галузях матеріального виробництва зовнішня трудова міграція також є засобом підтримання рівноваги між попитом та пропозицією робочої сили і в її інтеграції на ринки праці країн ближнього і далекого зарубіжжя.

Причому імміграція (в'їзд) працересурсного потенціалу сприяє забезпеченню робочою силою тих місць та виробництв, які не користуються попитом корінного населення. У Чехії, наприклад, протягом року працюють близько 0,5 млн. громадян України, які переважно зайняті у будівництві, легкій та харчовій промисловості, сільському господарстві. Потреба в робочій силі України тут ще й зумовлена тим, що дуже значним є вплив чеських громадян на роботу до Німеччини [5, 871]. Слід зазначити і те, що трудові мігранти з України в багатьох країнах (у тій же Чехії, Німеччині, Польщі, Великобританії, Росії, Ізраїлі, США та ін.), часто використовуються на роботах, на які не погоджуються свої малокваліфіковані робітники та спеціалісти. Це, зокрема, на підприємствах із шкідливими та небезпечними умовами праці, у видобувній та хімічній промисловості, будівництві, а також у торгівлі, на транспорті, в обслуговуванні (здебільшого як медсестери, няні, домашні робітниця) тощо. Згідно з оцінками Федеральної міграційної служби Росії там на початок 1995 р. знаходилося більше 600 тис. іноземних працівників, з яких не менше 260 тис. осіб були з України, більшість з них працювали у будівництві майже в усіх регіонах Російської Федерації, на шахтах у Ростовській області, на міському транспорті в Москві та інших великих містах Європейської Росії, нафтовиками і газовиками у Західному Сибіру [6, 131].

Одночасно еміграція (виїзд на зворотних засадах) робочої сили призводить до поліпшення рівня зайнятості або завдяки прямому відтоку працівників різноманітних професійних груп, що є носіями різних якостей освітнього та професійного рівня, у тому числі й дешевої робочої сили, що не користується попитом на місцевих (регіональних) ринках праці у власній країні, або внаслідок еміграції конкурентноспроможних, високоосвітніх та високопрофесійних спеціалістів і

заповнення цих вакансій, що з'явилися тими, хто з тих чи інших причин не в змозі брати участь у закордонних трудових поїздках або за інших обставин. Еміграція взагалі сприяє скороченню пропозиції робочої сили, якщо вона розглядається на умовах незворотнього впливу населення за кордон, а, відповідно, імміграція сприяє збільшенню загальної чисельності працересурсного потенціалу.

Щодо, України, то саме після відкриття "залізної завіси" розпочався масовий вплив населення як на умовах зворотньої, так і незворотньої міграції за кордон. Причому впадає у вічі стрімке зростання чисельності закордонних тимчасових поїздок українських громадян. У результаті значних геополітичних змін, які сталися на теренах Європи та просторах колишнього СРСР, нові політичні умови, а також гострота сучасного економічного становища стали відправним пунктом для активного входження працездатного населення України в міжнародний трудовий міграційний простір. Трудова міграція з України зростає у великих масштабах після поліпшення умов виїзду з України та в'їзду до неї.

Так, зокрема, 21 січня 1994 р. Верховна Рада України прийняла Закон "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України", який забезпечує громадянам нашої країни права на виїзд за кордон і повернення на батьківщину. Цей закон підтвердив виконання нашою державою відповідних міжнародних угод щодо в'їзду та виїзду, передбачає значне спрощення порядку виїзду громадян України за кордон. Проте ще й до нині ряд підзаконних нормативних актів не узгоджуються з цим законом, що, безперечно є основою для цілого ряду відомих перепон, створює труднощі у процесі реалізації громадянами України положень цього закону. Варто відзначити і те, що право на працевлаштування за кордоном допускалось українським громадянам ще раніше (Законом про працю від 1 березня 1991 р.) де, зокрема, у статті 11 вперше було зафіксовано, що "громадяни мають право на професійну діяльність у період тимчасового проживання за кордоном". Проте ті, хто бажали працювати за кордоном до 1994 р. не могли використати своє право і реалізувати положення ст. 11 Закону про працю, а вимушені були користуватися особистими запрошенням

громадян інших країн, які давали підставу до виїзду [5, 871].

Інтенсивні трудові потоки населення за кордон також були стимульовані погіршенням ситуації на національному і регіональних ринках праці, значним зниженням життєвого рівня більшості населення країни, зростанням різниці в оплаті праці між Україною та іншими країнами, особливо тими, процедура подорожі до яких спрощена (не потрібно брати візи) для українських громадян.

У цьому зв'язку слід зауважити, що значне збільшення обсягів зовнішніх міграційних переміщень населення і особливо тимчасових трудових поїздок за кордон стало можливим завдяки демократизації суспільного буття, новій міграційній політиці молодій державі. Вона базується на основі дотримання міжнародних правових норм з міграції, що ґрунтуються на принципах права до єдності сім'ї, захисту від переслідування та депортації, забезпечення відповідних потреб осіб, які належать до етнічних та релігійних общин, добровільність вибору місця проживання та свободи пересування і ряду інших.

Нині в багатьох країнах Європи, Азії та Америки, тимчасово працюють десятки тисяч громадян України, які здійснюють зовнішні трудові переміщення міждержавних кордонів через екскурсійні агентства та бюро подорожей. Економічним і соціальним явищем став так званий "човниковий" бізнес, який набув в Україні масового характеру. В 1991 р. було зафіксовано 2 млн. 300 тис. осіб, які виїздили за кордон з метою продажу і купівлі товарів. Ця тенденція має місце і в сучасних умовах. Будучи однією із форм адаптації населення до періоду соціально-економічної трансформації суспільства та стану економічної кризи, "човниковий" бізнес є способом виживання для багатьох сімей, хоча водночас з цим багатьма втрачаються професійні навички, життєві перспективи, зниження соціального статусу, нелегкі особистісні та сімейні драми. Сьогодні, згідно з даними Міністерства праці та соціальної політики України, більш як один мільйон наших співвітчизників працюють за кордоном на легальній основі. Значна частина із них трудяться у Російській Федерації. В Чехії, наприклад, згідно з угодою квота для трудових мігрантів з України щорічно становить 70 тис. осіб. Чимало громадян Украї-

ни працюють у Польщі, Німеччині, Туреччині, Греції, Кіпрі, Багамах, Ліберії та інших країнах. Нині за твердженнями окремих спеціалістів понад 7 млн. українських громадян працюють за кордоном, а 14 млн. осіб пов'язують свої орієнтири на працю в країнах ближнього і дальнього зарубіжжя [2, 76].

Високою масовістю та інтенсивністю виїздів на роботу за кордон відзначається трудовий потенціал більшості регіонів України, проте оцінити чисельний склад зовнішніх трудових мігрантів з України практично не можливо, оскільки відсутня узагальнена інформаційна база з цього питання. Хоча слід зазначити, що в цьому напрямку вже дещо зроблено. Міністерство статистики наказом № 163 від 30 травня 1996 р. затвердило форму № 1-ТМ (трудова міграція) "Звіт про чисельність та склад громадян України, які тимчасово працюють за кордоном" державної статистичної звітності, згідно з якою з 1.07.1996 р. ведеться облік громадян України, котрі тимчасово працевлаштовані у закордонного роботодавця за наймом та у межах договорів підряду. Звіт форми № 1-МТ (трудова міграція) складається два рази на рік (січень-червень та січень-грудень) на громадян України, які здійснюють професійну діяльність на підставі трудового договору (контракту) з закордонним роботодавцем або в межах виконання договорів, укладених між українськими та закордонними суб'єктами господарської діяльності на певний обсяг робіт або послуг на території іноземної держави. В цьому звіті враховується також особи без громадянства та іноземні громадяни, які постійно проживають на території України та виїжджають на роботу за кордон на зазначених вище підставах.

Складається звіт за формою № 1-ТМ комерційними бюро, агентствами та іншими організаціями, які здійснюють діяльність, пов'язану з працевлаштуванням громадян України за кордоном та суб'єктами господарської діяльності - підприємствами України, що уклали договори підряду із закордонними підприємствами. Підставою для заповнення даного звіту є реєстраційна картка громадянина України, працевлаштованого за наймом органом служби зайнятості або посередницькою комерційною організацією, що має відповідний дозвіл на здійснен-

ня такої діяльності за формою № 1-ем, затвердженою наказом Мінстату України 31.01.1996р. №28, а також реєстраційна картка громадянина України, який працює за кордоном у межах договору підряду між українськими та закордонними підприємствами за формою № 2-ем, затвердженою наказом Мінстата України 31.01.1996 р. №28.

Згідно з даними державної статистичної звітності за формою № 1-ТМ (трудова міграція), лише чисельність офіційно зареєстрованих громадян України, які тимчасово працювали за наймом і у межах договорів підряду за кордоном на сезонних роботах за січень-грудень 1998 р. становила 24,4 тис. осіб. Найбільше офіційно зареєстрованих зовнішніх трудових мігрантів у 1998 р., які тимчасово працювали за кордоном було в Одеській області (13080 осіб), Закарпатській (2979 осіб), Львівській (1871 осіб), Харківській (887 осіб), Тернопільській (618 осіб), Херсонській (514 осіб) областях. Проте офіційні дані про зовнішню трудову міграцію українських громадян на роботу за кордон серйозно недооцінюють навіть легальну міграцію, у чому можна впевнитися, ознайомившись з дозволами на роботу, виданими відповідними країнами.

За офіційними даними, протягом останніх чотирьох років (1998-2001р.) з України виїхало понад 400 тис. жінок переважна більшість яких віком від 18 до 28 років. Основною метою їхнього виїзду було працевлаштування. Проте ділки міжнародного сексбізнесу через номінально легальні агентства з працевлаштування, фірми шоубізнесу та служби знайомств, які існують як легальне прикриття нелегального бізнесу, здійснюють торгівлю жінками. І хоча Верховна Рада України в 1998р. ухвалила статтю 124 (п. 1) до Кримінального кодексу, яка передбачає покарання для кожного, хто займається торгівлею жінками, все ж багато їх потрапляє за кордон через фіктивне заміжжя, а також законодавчі парадокси. У той час, коли міжнародні агентства знайомств вважаються законними організаціями, вони по суті в більшості країн не регулюються державними структурами.

Україна разом з Росією та Литвою стали головними країнами-експортерами живого товару, випереджаючи при цьому торгівлю жінками у країнах Азії та Латинської Аме-

рики. Воєнні конфлікти, екологічні катастрофи, релігійні, політичні причини, етнічні особливості породжують біженців "гарячих точок" з інших держав. Без глибокого аналізу та з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і механізму міграційних процесів удосконалити управління ними майже неможливо. Цей механізм впливає переважно на сфері соціально-економічних відносин, що спонукає до вивчення причин і мотивів переміщення людей. Широкомасштабна еміграція населення найактивнішого репродуктивного віку негативно впливає на шлюбність і народжуваність, що, в свою чергу, позначається на відтворенні населення країни в цілому, а також її трудового потенціалу.

Щодо нелегальної міграції, то вона є набагато більшою. Нелегальна трудова міграція з країн Центральної та Східної Європи, у тому числі й з України, останнім часом набула глобальних масштабів. Зарубіжним роботодавцям вигідно мати справу з нелегальними трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах, не мають юридичного та соціального захисту. Більше того вони змушені погоджуватись на будь-яку роботу – сезонну, важку і небезпечну, тарифні ставки, що встановлюються їм значно нижчі, ніж громадянам своєї країни. Такого тимчасового працівника закордонний роботодавець звільняє без попередження, оскільки трудовий мігрант не може оскаржити це рішення, бо порушує законодавство країни де тимчасово перебуває. Зовнішні трудові мігранти з України в багатьох країнах вимушені працювати продовжений робочий день (12-14 годин) та за шкідливих умов праці, мають обмежений або зовсім не мають доступу до медичної допомоги і соціального захисту, незахищені від низької оплати праці, професійних травм, хвороб тощо. Нелегальні мігранти часто експлуатуються роботодавцями, за них дають хабарі особам або фірмам, що організують їх нелегальну зайнятість за кордоном, вони страждають від рекету за місцем праці та проживання. Чисельність же трудових мігрантів з України, які працюють нелегально в Росії, Чехії, Польщі, Словаччині, Туреччині та інших (насамперед прикордонних країнах), оцінюється з різних джерел у кілька мільйонів осіб.

Ось чому всі зовнішні міграційні потоки, що відбуваються у міжнародному міграцій-

ному просторі України, потребують регулювання і державного управління на даному перехідному етапі економічного розвитку країни. Таке державне управління опирається на відповідні нормативно-правові засади, які враховують міжнародно-правові норми з міграції та національні особливості і з допомогою яких здійснюється регулювання кількісного та якісного складу імміграційних й еміграційних потоків, їх обсягів та параметрів, напрямків та спрямувань. Нині ряд існуючих проблем у міграційній сфері України саме пов'язаний з недосконалістю українського законодавства. Якраз прогалини в ньому сприяють тому, що йде стихійний в'їзд в Україну іноземців, відбуваються нерегульовані зміни етнічної, культурної, мовної, конфесійної та демографічної структури населення. Крім цього значні обсяги зовнішніх міждержавних міграційних переміщень населення ускладнюють криміногенну обстановку, набувають загрозливого впливу на економіку країни.

Виходячи із свого географічного розташування у центрі Європи, Україна перебуває на перехресті міжнародних шляхів транзитної (в переважній більшості незаконної) міграції з країн СНД, Близького Сходу та Південно-Східної Азії. У 1996 р., наприклад, на кордонах України було затримано більше 7 тис. нелегальних мігрантів, загальна чисельність яких нині в Україні становить близько 30 тис. осіб [5, 836]. Крім цього, значні обсяги зовнішніх переміщень (щомісяця державний кордон України перетинають до 2,5-3,0 млн. іноземців, а більше 200 тис. іноземних громадян в'їзять в Україну з відповідною респектацією національних документів і у спрощеному порядку) слід розглядати крізь призму кримінального і криміногенно-економічного напруження [2, 74]. До того ж, зовнішні переміщення громадян України (трудова орієнтація яких під виглядом "туристів" у світі загальновідома) розглядаються як нелегальні канали міждержавного переїзду робочої сили. А тому досконалий облік міждержавних переміщень і контроль діяльності згаданих контингентів іноземців та громадян України є край необхідним.

Реалізуюючи суверенне право на визначення правового статусу іноземців та осіб без громадянства, Україна як демократична правова держава, член Ради Європи, має узгод-

жувати його із загальноприйнятими принципами і нормами міжнародного права з питань захисту прав людини. Саме на цих принципах і нормах, з урахуванням національних інтересів України, формується її політика стосовно іноземців та осіб без громадянства, основні положення якої вже частково закріплені в чинному законодавстві України і викладено в проектах нормативних актів, які, на жаль, уже тривалий час (близько п'яти років) не можуть бути ухвалені як закон.

Нинішній стан кількісних і якісних параметрів зовнішньої міграції, які проявляються в її зростаючих масштабах та інтенсивності, змінах статево-вікової і кваліфікаційної структури іммігрантів, різкому збільшенні чисельності біженців серед іммігрантів та набутті міграцією загальнодержавного характеру, мають змусити державні органи та інституції усвідомити потребу захиститися від потоків імміграції, здатних посилювати вже конфлікти і викликати різного характеру нові соціальні напруги, спонукаючи до практичних заходів щодо їхнього регулювання задля захисту державних та регіональних інтересів України, передусім особливих потреб українських громадян – учасників зовнішніх міграційних процесів. При регулюванні зовнішніх міграцій важливо вивчити та проаналізувати її напрями, спрямованість як еміграційних потоків, що пов'язані з виїздом на постійне проживання до інших країн, так і масових тимчасових закордонних трудових поїздок українських громадян.

Напрямки зовнішньої міграції виступають своєрідними показниками кращої якості життя в західноєвропейському чи світовому масштабах, орієнтирами в розвитку економіки та соціально-політичного життя. Основними країнами в'їзду, до яких протягом останніх п'яти років (1994-1998 рр.) найбільшого поширення набула еміграція громадян України, були Російська Федерація (вибуло 698 тис. осіб), Ізраїль (101,6 тис. осіб), США (69,1 тис. осіб), Німеччина (49,8 тис. осіб), Білорусь (35,1 тис. осіб), Молдова (чисельність вибулих становила 32,0 тис. осіб). Щодо, трудових тимчасових закордонних поїздок, то їх інтенсивні потоки головним чином спрямовуються до Чехії, Греції, Кіпру, Росії, Польщі, Німеччини, Ліберії та в деякі інші країни світу. Основними мотивами здійснен-

ня інтенсивних закордонних трудових міграцій є економічні чинники, сутність яких полягає в отриманні роботи у закордонного роботодавця і на цій основі можливість підвищення власного та членів родини добробуту.

Україна, спираючись на досвід та практику високорозвинутих країн, для захисту національних інтересів має теж застосовувати найрізноманітніші види державного адміністративного регулювання і контролю за зовнішніми соціальними переміщеннями та міграційною мобільністю населення. Ними можуть бути як паспортно-візовий, цензово-майновий, так і політично-обмежувальний, санітарно-епідеміологічний, а також вік та національність мігрантів, їх родинні зв'язки, встановлення квоти для іммігрантів та інші обмеження. Нині не можна обминути того, що еміграція та імміграція якраз і є тією реальністю у суспільстві, яка має задовольнити запити та потреби широких верств населення України. Бо прикрі невдачі з реформуванням її економіки, що призвели до жорсткої економічної кризи, негативно позначалися на інтенсивності як внутрішніх, так і зовнішніх міграційних потоків, різною мірою стимулювавши їх, спричинили загрозливий відтік працересурсного потенціалу, кваліфікованих наукових і робітничих кадрів. І від того, наскільки еміграція не поступиться своїм місцем у діяльно-рухливій структурі населення України, буде залежати втрата чи здобуття нею власних висококваліфікованих працівників, які зможуть успішно вирішувати національні проблеми України, безпосередньо створювати матеріальні, культурні та духовні цінності, керувати соціально-економічним розвитком в країні, вирішувати державотворчі завдання.

Однак центральні владні структури чомусь не помічають існування зовнішніх міграційних процесів як цілісного суспільного явища. Для прикладу, навіть у Концепції про національну безпеку України декілька разів йде мова про небезпеку виїзду, про відтік за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів та про необхідність протидії такому відтоку, а ось небезпеки щодо неконтрольованого державою виїзду її автори не вбачають, бо нічого з цього приводу в ній не говориться.

Протягом 1993-1997 рр. Україною досяг-

нуті домовленості й укладені міждержавні угоди щодо регулювання зовнішньої трудової міграції з Чехією, Польщею, Німеччиною, Росією, Словаччиною, Молдовою, Білорусією, Литвою, Вірменією, Ізраїлем та деякими іншими країнами Західної Європи і Америки, які, на жаль, покищо не відповідають міжнародним нормативно-правовим нормам. Так, було укладено двосторонню українсько-російську міжурядову угоду "Про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Російської Федерації, які працюють за межами кордонів своїх держав" від 14.01.1993 р. "Про співробітництво прикордонних областей" від 25.01.1995 р., а також укладено багатосторонню в межах СНД "Угоду про співробітництво в галузі трудової міграції та соціальний захист трудящих-мігрантів" від 15.04.1994 р.

Ці документи певною мірою регулюють обсяги трудової міграції і захищають працівників-мігрантів від незаконних дій роботодавців, професійного ризику та шкідливих умов праці, полегшують їх доступ до охорони здоров'я і соціального забезпечення. Однак поряд із країнами, що приймають наших громадян на умовах працевлаштування, на жаль, таких угод в Україні ще немає, хоча захист легальних трудових мігрантів передбачений національним трудовим законодавством так само, як і інших працівників. Попри це більшість укладених договорів з іншими країнами не реалізовані у повних обсягах, а відсутність на практиці чіткого законодавства з питань міждержавної трудової міграції спричиняє багато проблем для зовнішніх трудових мігрантів України в доступі ними до юридичних гарантій та захисту зайнятості, здоров'я і соціального захисту в порівнянні з іншими працівниками. Більше того, країни Західної, Центральної та Східної Європи перебувають на різних етапах розвитку міграційного законодавства, що значно ускладнює процеси укладання двосторонніх та багатосторонніх угод з приводу працевлаштування іноземної робочої сили, боротьби з нелегальною трудовою міграцією, регулювання міждержавних переміщень працересурсного потенціалу [7, 49].

Для забезпечення ефективного регулювання зовнішніх міграційних переміщень населення, координації дій усіх зацікавлених відомств і організацій, на наше переконання, вважається за необхідне створити й орга-

нізація роботи Державної служби міграції України з передачею їй невластивих функцій щодо обліку міграцій населення, укладання міждержавних угод на роботу українських громадян за кордоном, а також видачі трудових ліцензій іноземним громадянам на роботу в Україні від інших відомств. Дана міграційна служба вирішувала б усі проблеми міграції населення, включаючи й трудову, як у середині країни, так і за її кордон. За допомогою своїх регіональних відділень Державній службі міграції разом з Державною службою зайнятості функціональними обов'язками передбачалося б: 1) запровадження обов'язкового страхування громадян України перед їх виїздом у трудові поїздки за кордон, що дозволить налагодити облік міждержавних трудових переміщень населення в державі; облік якого на даний час не існує; 2) збір інформації про наявність вакансій робочих місць у регіонах України та за її межами в країнах близького і далекого зарубіжжя; 3) допомога зовнішнім трудовим мігрантам в одержанні документів, необхідних для роботи за кордоном, медичних довідок, віз, дозволів тощо; 4) тісна співпраця з аналогічними організаціями в приймаючих країнах з метою регулювання зовнішньої трудової міграції та захисту працівників-мігрантів. До вирішення проблеми регулювання трудової міграції населення за кордон можна буде залучити і приватні агентства та організації, що здійснюють експорт робочої сили і які знаходяться під контролем державної міграційної служби.

За таких умов нелегальна контрабандна та інша незаконна, а іноді кримінальна практика з боку посередників стосовно трудових мігрантів у їх працевлаштуванні за кордоном може бути поступово взята під державний контроль з метою поліпшення умов праці та захисту від шкідливої роботи працівників-мігрантів. Необхідно також внести зміни до двосторонніх угод України з основними країнами, що приймають на трудовлаштування, щодо розширення міграційних квот, визначити до якого ступеня вони є дієвими і ефективними у врегулюванні зовнішньої трудової міграції, а з рештою країн, до яких направляються українські трудові мігранти, укласти подібні угоди.

З міграцією українських громадян (як легальною, так і нелегальною) на роботу в країни ближнього та далекого зарубіжжя, пере-

дусім, у сусідні країни безпосередньо пов'язана й проблема режиму перебування їх на територіях. І якщо в більшості країн чітко відрегульовані правові засади перебування іноземців на своїх теренах, то в окремих з них, наприклад, у Росії окремі суб'єкти РФ (Москва, Московська, Пермська, Тюменська області, Ямало-Ненецькій округ та ін.) встановили "регіональні" правила перебування іноземної робочої сили [8, 37]. Яскравим прикладом цієї "регіоналізації" є введене в дію у листопаді 1993 р. розпорядження мера Москви № 637-РМ, яке передбачає реєстрацію усіх осіб, які тимчасово перебувають у російській столиці більше однієї доби і постійно проживають у країнах, з якими встановлено безвізовий режим в'їзду та виїзду. За кожний день реєстрації сплачується мито в розмірі 10 відсотків загальної зарплати, а за порушення встановленого порядку органи внутрішніх справ застосовують різні санкції від попередження і штрафу розміром від 2 до 50 мінімальних зарплат до депортації.

Слід зазначити, що будь-яка значна допомога українських владних структур та органів управління внутрішнім і зовнішнім трудовим мігрантам ускладнюється через відсутність інформації щодо розміру трудових міграцій як усередині, так і за межами України. Як зазначалося, офіційні дані про трудову міграцію часто недооцінюють навіть легальну міграцію, не кажучи про міграцію нелегальну. Також недостатньо інформації щодо розподілу працівників-мігрантів за віком, статтю, освітою, сімейним станом, місцем призначення міграції, статусом зайнятості на батьківщині та в приймаючій країні, зрештою, тривалістю роботи за кордоном. Ось чому ефективне державне регулювання трудових міграційних потоків за кордон, вмотивоване прийняття рішень неможливе без об'єктивного знання ситуації стану справ на ринку праці та ролі, яку в цьому відіграє трудова міграція. Таке знання дає статистика міграції, а тому нині дуже актуальним є налагодження надійного обліку зовнішніх міграційних переміщень населення України та закордонних трудових поїздок українських громадян.

Здійснення регулюючих заходів щодо зовнішніх міграцій населення України нам дає всі підстави для сподівань на удосконалення процесів управління і, зокрема, вдосконалення законодавчої бази, що регулює

імміграцію та еміграцію, а також проблеми, що пов'язані з ними відповідно до міжнародних норм з урахуванням національних інтересів і регіональних особливостей. Запровадження системи частково фінансової та технічної допомоги, ознайомлення з досвідом розвинутих країн у регулюванні міграційних процесів з боку Міждержавної Організації Міграції (МОМ) має сприяти розвитку і вдосконаленню урядових структур і недержавних інституцій, що займаються проблемами зовнішньої міграції та її регулюванням. Так, зокрема, ця діяльність проводиться за такими напрямками:

1. Технічна допомога під час визначення політики регулювання імміграційних потоків і розробки законодавства з питань біженців та гуманітарного права;

2. Розбудова та вдосконалення роботи національних органів управління, що займаються питаннями запровадження імміграційного та еміграційного законодавства;

3. Матеріальна допомога біженцям та переміщеним особам, які раніше були депортовані та насильно виселені, включаючи комплекс заходів (будівництво житла, національних шкіл, інших об'єктів соціальної інфраструктури), що сприятимуть інтеграції цих етнічних груп;

4. Допомога та сприяння у добровільному поверненні переміщених осіб;

5. Державне інформування та інші довгострокові заходи, що спрямовані на поширення етнічної толерантності та відвернення конфліктів.

Попри це в контексті вдосконалення управління зовнішньою міграцією в найближчі роки МОМ щодо України увага буде акцентуватися на чотирьох сферах діяльності, а саме: управління міграційними процесами, включаючи допомогу у розробці міграційної політики, законодавства та адміністративних інституцій; надання підтримки процесам інтеграції, прямої допомоги, програми розвитку малого бізнесу, удосконалення роботи центрів прийому мігрантів та розселення екологічних мігрантів; допомога у сфері міграційних процесів, і, насамперед, програми повернення транзитних мігрантів; організація та використання наукових досліджень і масове поширення інформації, передового досвіду управління міграцією.

Оскільки зараз країни, куди спрямовуються основні потоки трудових мігрантів з Ук-

раїни, перебувають включаючи нашу державу, на різних етапах розвитку міграційного законодавства, а існуюча нині договірно-правова база неспроможна забезпечити ні необхідного рівня регульованості та передбачуваності процесу трудової міграції українських громадян за кордон, ні ефективного їх соціального захисту на ринках праці країн близького та далекого зарубіжжя, тому виникає нагальна потреба негайного їх удосконалення. Забезпечити реальний соціальний захист трудових мігрантів України, які тимчасово працюють за кордоном, враховуючи міжнародний досвід регулювання трудових міграцій, як нам видається можна лише методом організованого набору і централізованого постачання робочої сили необхідної кількості і відповідної за професіями кваліфікації з України до інших країн на основі двосторонніх міждержавних угод.

Наявність цих угод та відповідних нормативно-правових документів, а також інші регулюючі заходи дадуть можливість нашій державі ефективніше регулювати зовнішні міграційні процеси, стримувати нелегальну міграцію, зберегти висококваліфікований працересурсний потенціал, забезпечивши йому надійний соціальний захист, і водночас суттєво поповнити державний бюджет України.

Значне збільшення зовнішніх міграційних потоків і надто, висока інтенсивність закордонних трудових поїздок, які зачіпають інтереси щонайменше 12-14 млн. громадян України, висувають злободенну необхідність щодо запровадження активних заходів з боку як центральних, так і регіональних органів державної влади і управління у врегулюванні масових міждержавних міграційних переміщень населення. На нашу думку, основними серед них мають бути:

- розробка і прийняття Закону України "Про трудящих мігрантів", де повинні бути відображені законодавчо-нормативні положення щодо регулювання трудової міграції, в тому числі і за кордон;
- укладення двосторонніх міждержавних угод з трудової міграції з іншими країнами, куди в основному спрямовані трудові потоки громадян України і де використання праці висококваліфікованих українських трудівників буде взаємовигідною справою. У цих угодах обов'язково мають бути визначені обсяги за-

кордонних трудових міграційних потоків, вікова, статева та професійно-кваліфікаційна структура необхідних працівників, строки дії найму робочої сили, умови та охорона праці, страхування та соціальний захист трудових мігрантів;

- внесення зміни до двосторонніх та багатосторонніх угод України з країнами, що приймають зовнішніх трудових емігрантів з нашої держави, щодо розширення міграційних квот для них та визначення, до якого рівня ці угоди є дієвими й ефективними у врегулюванні міждержавних трудових міграцій;
- прийняття окремого закону “Про закордонного українця”, що законодавчо закріпить права, якими можуть користуватися закордонні українці в Україні, засвідчить визнання особливого статусу світового українства, зростання уваги до його потреб, а також найбільш повно задовільнятиме запити східної і західної української діаспори і стане виявом реальної турботи своєї історичної батьківщини щодо українця, де б він і в якій країні світу не проживав;
- організація та здійснення контролю з боку державних контролюючих органів за виконанням законодавчо-нормативних актів, діяльністю посередницьких фірм, які згідно з Законом України “Про зайнятість населення” отримали ліцензії та займаються працевлаштуванням за кордоном;
- ратифікація Верховною Радою України Конвенції Міжнародної Організації Праці за № 97 (1949 р.) “Про трудящих-мігрантів” і Конвенції МОП за № 143 (1975 р.) “Про зловживання у сфері міграцій та про забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей і повернення”, що на основі міжнародних норм посилить правову відповідність участі України в міжнародному міграційному просторі як рівноправного суб’єкта;
- введення обов’язкового страхування громадян України перед їх виїздом в трудові подорожі за кордон, що сприятиме налагодження обліку як тимчасових, сезонних, так і середньострокових та довгострокових трудових поїздок за межі країни;
- запровадження досконалої інформаційної бази та організація чіткої вітчизня-

ної системи обліку як усіх видів міграції населення країни, так і зовнішніх та внутрішніх трудових міграційних переміщень на основі державної статистичної звітності;

- створення і організація роботи Державної міграційної служби України з метою здійснення реорганізації управлінських структур та міграційних служб, координації дій всіх зацікавлених відомств і організацій в країні у вдосконаленні регулювання та управління зовнішніми і внутрішніми, еміграційними і імміграційними та всіма різновидностями трудових міграційних потоків, боротьбі з прихованим вербуванням робочої сили, торгівлею жінками, нелегальною міграцією.

Сучасна модель соціально-демографічної структури міграції як певний вияв теперішнього соціально-економічного розвитку зможе сформуватися лише після широких економічних і соціальних перетворень у країні, що спричиняють зміну доходів та структури зайнятості населення. А тому в сучасних умовах державна міграційна політика має передбачати призупинення економічної кризи та спаду виробництва, нарощування економічного потенціалу як України в цілому, так і її регіонів, зокрема, підвищення рівня зайнятості та життєвого рівня населення, захист національного та регіонального ринків праці, здійснення соціально-правового захисту закордонних трудових мігрантів.

Аналіз досвіду регулювання та управління трудовими міграціями у країнах з розвинутими ринковими відносинами, пізнання суті та багатогранності цих явищ, об’єктивно підводить до висновку, що основною його ознакою є регіоналізація управління міграційними процесами, котра вимагає формування ефективного механізму територіальної самоорганізації та чіткої системи управління міграційним рухом населення. Розв’язання цих проблем на макроекономічному рівні може бути ефективним тільки при всебічній підтримці й активному сприянню заходам на мікроекономічному рівні, здатних значно підвищити роль територіальних органів управління у проведенні активних заходів міграційної політики у врегулюванні зовнішніх міграцій виходячи із економічних, соціальних, демографічних і економічних умов розвитку кожної адміністративно-тери-

торіальної одиниці, а також психологічних, етнокультурних та ментальних особливостей мігрантів.

Світовою практикою набутий чималий досвід управління трудовим потенціалом в системі розвинутих ринкових відносин, де питання зайнятості населення регулюються досконалим ринком праці, високою міграційною рухливістю населення. Нині у нашій країні у зв'язку із жорсткою економічною кризою, різким спадом виробництва та високим рівнем безробіття зберігається невідповідність між кількісним і якісним складом наявної робочої сили і реальною потребою в ній окремих регіонів. Ось чому територіальне регулювання зовнішніми трудовими відносинами в умовах адаптації економіки до ринкових методів стає в Україні об'єктивною необхідністю. В основу економічних відносин на різних конкретно визначених рівнях управління (обласному, районному, міському) зовнішніми міграційними процесами мають бути покладені принципи ділового партнерства, співробітництва, економічний раціоналізм, взаємна вигода, врахування інтересів. Це докорінно змінює логіку системи регулювання та управління зовнішньою трудовою міграцією, дієвість якої в регіональному аспекті є дуже актуальною і необхідною за умов перехідної економіки.

Отже, регулюючі заходи державних інституцій та регіональних органів управління мають забезпечити повагу з боку держави та реалізацію права громадян України на еміграцію, вільний вибір місця праці і проживання, в тому числі і виїзд на постійне місце мешкання за кордоном, протидію нелегальній міграції, соціальний захист українських гро-

мадян за кордоном на основі системи міждержавних договорів та гуманне ставлення до біженців.

1. Лібанова Е. Вплив зовнішньої міграції на соціально-економічний розвиток України // Економіка України. – 1993. – № 8. – С. 76-80.

2. Васильченко В., Петрова Т. Потрібна самостійна міграційна політика // Віче. – 1997. – № 7. – С. 70-77.

3. Население Российской Федерации, 1997. Демографический ежегодник. – М: Госкомстат России, 1998. – С. 37-49.

4. Звернення Прем'єр-міністра України Валерія Пустовойтенка до Верховного комісара ООН у справах біженців пані Садако Огата // Проблеми міграції. – 1998. – № 4. – С. 42.

5. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика). Енциклопедія / за ред. Римаренка Ю.І. – К.: Довіра, 1998. – 912 с.

6. Хомра О.У. Орієнтація сільського населення України на працю за кордоном // Демографічні дослідження. Вип. 18. – К: Ін-т. економіки НАН України, 1996. – С. 130-142.

7. Данюк В.М. Європа вивчає проблеми трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 2 – С. 48-49.

8. Сярий Є. Трудова міграція громадян України до Російської Федерації та її вплив на українсько-російські відносини // Проблеми міграції. – 1999. – №1. – С. 34-47.

The Outbound Migrations of the Population of Ukraine and their Regulation in the Context of the Social Economic System's Reform.

Modern tendencies and regional peculiarities of outbound labour migrational movements of the population of Ukraine are enlightened in the article. The volumes, direction, quality and quantity characteristic of immigration and emigration are analyzed in great detail/ The ways and methods of regulation of outbound migrational processes in the context of the reforming of economy are grounded.

Благун І. С., Кондур О. С., Баран Р. Я.

РОЗРОБКА МОДЕЛЕЙ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ДИСКРЕТНИМ ВИРОБНИЦТВОМ

Для формалізації процесу управління дискретним виробництвом пропонується деяка модифікація часової мережі Петрі.

Тенденції розвитку сучасних інформаційних технологій призводять до постійного зростання складності інформаційних систем (ІС), створюваних у різних галузях економіки.

Для успішної реалізації проекту об'єкт

проекування повинен бути насамперед адекватно описаний, мають бути побудовані повні і несуперечливі функціональні й інформаційні моделі ІС. Сучасні засоби моделювання ІС дозволяють розглядати об'єкт дослідження з позиції різних концепцій. До однієї з них належать мови дискретного імітаційного моделювання транзактного типу, у якому система представлена у виді